

МАЗЕПИНЦІ, ПЕТЛЮРІВЦІ, БАНДЕРІВЦІ: ВІД ПРОПАГАНДИСЬКИХ КЛІШЕ ДО СИНОНІМУ ПОНЯТТЯ «УКРАЇНЦІ»

Є. Р. Заболотний, К. І. Мєлєксєцев

Анотація. У статті розглядається проблематика еволюції і послідовності Українського визвольного руху, його відображення в інформаційній політиці протиборчих сторін, починаючи з визвольної війни Хмельницького, аж до сьогодення. Розставлені акценти на просуванні в інформаційній площині ярликів, які фактично стали само-назвами послідовників визвольних змагань.

Ключові слова: історія України, інформаційне протистояння, інформаційно-історичний дискурс, визвольні змагання, пропаганда.

Шлях становлення української держави – постійна боротьба не тільки з зовнішньою, а й зі внутрішньою загрозою, зумовленою насамперед агресивною політикою сусідніх держав, яка здебільшого мала на меті окупувати українські землі, в перспективі перетворивши їх на сировинний придаток імперії. Таке екзистенційне протистояння розгоралося і в культурно-просвітницькій, пропагандистській, а пізніше й в медіаплощині. Вочевидь, подібне явище, що характерне чи не для всіх держав-завойовників, здійснюється з метою асиміляції, закріплення свого впливу на теренах колишніх сателітів.

У багатовіковому українсько-московському протиборстві інформаційна війна займала і займає одну із провідних позицій. Головним завданням ворожого історично-інформаційного дискурсу є дискредитація українського визвольного руху на різних етапах його існування, починаючи від Національно-визвольної війни Богдана-Зиновія Хмельницького і його наступників, зокрема Івана Мазепи, і закінчуючи сучасною фазою визвольних змагань.

Питання використання історії з політичною метою та роль політики пам'яті для сучасних відносин України з сусідніми державами аналізували українські автори [1; 2]. У своїх статтях вони вивчають питання інформаційного протистояння навколо історії України у пропаганді в мережі Інтернет [3; 4].

Якщо навколо постаті Богдана Хмельницького московити сформуvalи і досить сильно продовжують тиражувати міф про «історичну єдність росіян і українців», спираючись на події 1654 року, підкріплюючи його інформаційними вкидами. Яскравим прикладом такої маніпуляції можна вважати наведений нижче уривок тексту російського пропагандистського порталу «РИА новости», датований 18 січня 2009 року: *«В заключение своей речи Хмельницкий сообщил, что царь Алексей Михайлович прислал к украинскому народу посольство и призвал к единению с братским русским народом. Представители украинского народа встретили этот призыв гетмана возгласами: “Чтоб есмь вовеки вси едино были!” В феврале 1654 года в Москву было отправлено посольство из представителей высшей казацкой старшины для переговоров об условиях вступления Украины в состав Русского государства. Результаты переговоров нашли выражение в так называемых Статьях Богдана Хмельницкого и жалованных грамотах русского правительства»* [5].

Очевидно, що Переяславська рада стала однією з фундаментальних підвалин конструювання концепції «братніх народів». Варто зауважити, що сучасна російська пропаганда фактично є спадкоємицею радянського ідеологічного задуму, який використав цей наратив, відзначаючи «трьохсотліття возз'єднання», подаючи його як кінцеву мету антипольського повстання. Ця концепція знайшла відображення в широкій інформаційно-пропагандистській кампанії, що мала ознаки масової істерії, російські пропагандисти і сьогодні звертаються до подій 1954 року, аби виправдати теперішню агресію, не відступаючи від «антинацистського дискурсу». Це можна виразно продемонструвати, навівши фрагмент, опублікований 8 червня 2022 р. на псевдо-історичному ресурсі «Историко-документальный просветительский портал»:

«Отметить дату с размахом на высшем государственном уровне в своё время Советское руководство приняло отнюдь не только чтя исторический факт. В Москве не могли не замечать попыток некоторого оживления националистических настроений в союзных республиках Прибалтики, в Молдавии, Казахстане. Но одна из самых тревожных ситуаций сложилась

на Западній Україні, где на фоні сохраниявшейся терористической деятельности бандеровского подполья и нацистских недобитков русские по национальности и украинцы из восточных регионов республики стали по тихому практически вытесняться из партийных, советских и хозяйственных органов, учебных заведений и средств массовой информации» [6].

Якщо постать Богдана Хмельницького в російському наративі подається позитивно зі зрозумілих причин, то фігура Івана Мазепи – лакмусовий папірець московської інформаційної політики, відправною точкою якої можна вважати відлучення гетьмана від церкви, що була де-факто інструментом у руках московського деспота, і присвоєння йому ярлика «Іуди». Варто сказати, що сучасна РПЦ і її філія – УПЦ МП, – і досі послуговуються цим фактом, визнаючи його легітимним. Наступним кроком із дискредитації особи Мазепи було знищення його автентичних зображень. Згодом царська влада почала використовувати ярлик «мазепинці», що на довгі роки закріпився за послідовниками унезалежнення української держави.

Проте сьогоднішня історична наука значно наблизилася до розкриття справжнього обличчя гетьмана шляхом ґрунтовних досліджень і реконструкції. Це було частково висвітлено і в медіаплощині, а саме в одному з сюжетів з циклу «Україна: повернення своєї історії». Основними сюжетними лініями стали три історії: відновлення зовнішності дружини Ярослава Мудрого, шведської принцеси Інгігерди, яку російські священнослужителі зробили своєю святою, по кістках із саркофагу в Софії Київській. Автори фільму за допомогою новітніх технологій відтворили більш справжнє обличчя видатного українського гетьмана Івана Мазепи, зображення якого було заборонене Петром I після укладення союзу зі Швецією [7].

«Фільм “Україна. Повернення своєї історії” – це подія в науково-популярному кінематографі і в історичній сфері. Ми, науковці і музейники, між собою вже давно говорили про те, що українська історія були переписана. І вчора нарешті цю тему висвітили на великому екрані. Я впевнена, коли цей фільм побачать всі українці, ми дуже змінимось. Мене вразив відтворений образ дружини Ярослава Інгігерди, але найбільше – портрет Івана Мазепи. Адже саме таке зображення гетьмана ми відкрили на одній із фресок у Софії Київській 10 років тому, коли зняли шар фарби, нанесеної у царські часи. Цей фільм має продовжуватись, адже ще є багато що сказати. Проект має бути перекладений англійською мовою та показаний всьому світу, повинна бути показана наша правдива історія», – прокоментувала Генеральний директор заповідника «Софія Київська» Неля Куковальська [7].

Варто вказати і на те, що сучасна російська пропаганда і зараз завуальовано повертається до наративу про «мазепинців». Це можна простежити у пропагандистському сюжеті, в центрі якого фігурує Катерина Поліщук – «Пташка». Інтервенти намагаються зробити «викривальні сюжети» для своєї пропаганди, записуючи на камеру «інтерв'ю» з хороброю дівчиною, але, як видно з опублікованого ролика, у них нічого не виходить. Попри жахи полону, в який потрапила українка ще у травні, стала Пташка з Маріуполя тримається гідно, зберігає міцність духу, не піддається на провокації своїх катів та хитрощі російських пропагандистів, і прямо розповідає про захист своєї землі від окупантів. Хоча Катерина Поліщук – медсестра, загарбники у своєму сюжеті називають дівчину «снайпером Азова». У пропагандистському відео росіяни не забули згадати і пісні дівчини, які співачка Маріуполя співала на «Азовсталі». Зокрема, особливо інтервенти, очевидно, оцінили композицію зі словами про гетьмана Івана Мазепу. Сама «Пташка» у цьому псевдоінтерв'ю відповідає на запитання українською мовою, сміється у камеру пропагандистів. Катерина зізнається, що вирушила б на захист Маріуполя знову, а жалкує лише про одне – що в одному з відео з її знаменитими піснями, які облетіли світ, вона висловлювалася матом про загарбників, і такі нецензурні слова почула її мама. Отже, у короткому сюжеті, зібраному з нарізаних відео, видно: українка говорить одне, а росіяни пишуть під роликком текстівкою інше. Внаслідок цього замість очікуваного пропагандистами «викриття» захисниці Маріуполя виходить черговий незграбно зроблений фейковий сюжет [8].

Наступним етапом Національно-визвольних змагань стала доба УНР, що так само не оминулася російською пропагандою, уособленням якої став Головний отаман армії УНР – Симон Петлюра.

Усі проаналізовані наміри щодо назви «петлюровці» – чи то знецінити рух, чи то зліквідувати таку назву – успіху не мали. Означаючи повсталіх «петлюровцями», керівництво Україн-

ської Держави замість очікуваної маргіналізації повстанців фактично започаткувало довготривалу основну назву всього українського національно-визвольного руху. З того часу «петлюровський», що згодом перетворилося та «петлюрівський», по суті стало означати «український» [9].

У 1919–1920-х роках «петлюрівців» і «петлюрівщину» кілька разів оголошували знищеними. І помилялися. Фактично ім'я Петлюри стало тією гарантією, під яку у квітні 1920 року з УНР уклала договір Польща. І знову-таки його ім'я стало тим чинником, що спонукав багатьох українців битися разом з поляками проти совітів. Ставало зрозуміло, що слово «петлюрівці» стає більше компліментом, аніж знеціненням. Тому з 1920 року з «петлюрівцями» почалася системніша інформаційна війна. Одним із найуспішніших прикладів ворожої ПСО стало отождолення «петлюрівщини» і «петлюрівців» з організаторами і натхненниками єврейських погромів [9].

Іншими словами, термін «петлюрівець» та похідні від нього остаточно закріпилися як означення українських національно-визвольних сил. Дійшло до того, що навіть Михайла Грушевського, який, до речі, вже у лютому 1920-го віддав перевагу Кремлю перед керованою Петлюрою УНР, під час його повернення у 1924 році до УСРР назвали *«колись активним петлюрівецем»*, що де-факто означало *«колись прихильник незалежності України»* [9].

Починаючи з 40-вих років минулого століття і до сьогодні, головним пропагандистським наративом лишається дискредитація ОУН і УПА, де чи не найбільша увага приділяється особі Степана Бандери, який постає в ролі посібника нацизму разом з усіма послідовниками державної незалежності. Варто зазначити, що ярлик «бандерівці» російська пропаганда вживає в значенні фактично усіх сил оборони України. Цей дискурс активно розкручувався у ЗМІ з початком гібридної агресії в 2014 р., що спровокувала розвиток націоналістичних рухів, які значною мірою трансформувалися в добровольчі батальйони. Особливу увагу пропагандистів привертає полк спеціального призначення НГУ Азов. Прес-служба полку так коментує ворожі закиди, спрямовані на звинувачення підрозділу в нацизмі:

«Ми зневажаємо нацизм і сталінізм. Тому що наша країна найбільше постраждала від цих тоталітарних режимів та брехливої ідеології. Кремлівська пропаганда називає нас нацистами та фашистами, а себе визволителями, які прийшли “денацифікувати” Україну. А Правда така: на нашу землю підло напав підступний монстр, і наше право та обов'язок захищати її. На передньому краї цієї оборони стоїть Азов», – сказано у зверненні [10].

Азовці підкреслили, що зазвичай «Тримай злодія!» найголосніше кричить сам злодій. Сьогодні, написали наші воїни, весь світ живе у часи великих обманів, великої брехні та крихітних істин. Мільярди доларів витрачаються на створення ілюзії величчя та просування антилюдських ідей «руського міра». Того самого, що приносить руйнування, смерть, страждання, голод та страх. Єдиною зброєю у цій боротьбі залишається Правда [10].

«Азов» – це підрозділ Нацгвардії, який сформовано із добровольців у 2014 році, після того, як росія відібрала Крим, частину Луганської та Донецької області. Це підрозділ, у якому служать українці, росіяни, євреї, греки, грузини, кримські татари та білоруси. У цьому підрозділі вже 8 років служать пліч-о-пліч солдати різних віросповідань: православні, католики, протестанти, язичники, іудеї та мусульмани, у ньому більшість розмовляє російською [10].

«Нацизм – це невгамовна потреба у вбивстві людей, які наважилися стати вільними. Це впевненість у своєму праві якоїсь наднації і це впевненість у праві керувати іншими народами, при цьому твалтувати і грабувати інші держави. Нічого не нагадує?» – питають українські захисники [10].

Азовці звертають увагу на те, що росія бомбить Бабин Яр, у якому поховані жертви нацизму ХХ століття. Путіністи обрушують тонни снарядів на лікарні, школи, дитячі садки, церкви. Солдати путіна розстрілюють людей похилого віку, вбивають дітей та вагітних жінок, як колись це робили гітлерівці [10].

Різниця в тому, пишуть наші військові, що «Азов» був, є і буде щитом для України доти, доки окупант не піде з нашої країни. Азовці ніколи ні на кого не нападали, а головною метою полку є захист та розвиток своєї країни, свого народу, і життя наших громадян для них важливіше, ніж амбіції будь-яких політиків [10].

«Ми, захисники міста-героя Маріуполя, взяли в руки щит та меч, які захищають не лише Україну від сил зла та брехні, а й увесь цивілізований світ від чуми ХХІ століття. Якщо ми опустимо меч, то завтра така сама доля спіткає Київ, Львів, а післязавтра Варшаву, Берлін і Париж. Думаючи російським людям хочемо побажати повалити той уряд, який відправляє своїх синів на вірну смерть заради брехливих ілюзій отруєної реальності, замість того, щоб народ росії жив, любив та розвивався», – завершили своє звернення азовці [10].

У якості висновку хотілося б простежити спадкоємність українського війська, що яскраво видно на прикладі елементів форми, а саме головного убору українських військовиків – мазепинки, що належали до Українських Січових Стрільців та Української Галицької армії, пізніше Карпатської Січі та УПА, з 2015 – елемент уніформи Збройних сил України [11], яких доцільно вважати спадкоємцями УПА, свідченням цього, серед усього іншого, є провадження відзнак Президента України і Головнокомандувача Збройних Сил України, зокрема і «Хреста бойових заслуг», є одним із кроків до відновлення української національної нагородної системи і сприяє відродженню військових традицій українського народу. Символічним фактом є те, що прототипом нової відзнаки Президента України стала інша відома військова нагорода, а саме найвища військова нагорода Української повстанської армії (УПА) і Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – Хрест Бойової Заслуги [12].

Отже, тяглість і жертвність боротьби України відбилася власне й в інформаційній площині, яка є не менш важливим елементом протистояння. Розглянута в статті тема має широкий дослідницький потенціал, відіграє важливу роль у формуванні українського історично-інформаційного дискурсу, метою якого є деколонізація національної свідомості.

Abstract. The article examines the issues of the evolution and sequence of the Ukrainian liberation movement, its reflection in the information policy of the warring parties, starting with the Khmelnytskyi liberation war, up to the present day. Emphasis is placed on labels moving in the information plane, which actually became reclaimed by the followers of the liberation struggles for their own cause.

Keywords: information warfare, information-historical discourse, history of Ukraine, struggle for independence, propaganda.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
2. Мелекесцев К. І. «Мала Росія» та українська контратака в інформаційному протистоянні навколо історії. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.)*. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. С. 19–20.
3. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна / Я. Грицак, К. Галушко, Я. Примаченко, Г. Єфіменко, С. Громенко, І. Гоменюк, О. Ілюк, О. Сороцинська, А. Кадельник. Київ: К.І.С., 2019. 99 с.
4. Mieliekiestsev K. The «Post-truth era» and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. *15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = სბრჯუღდობ ზჷბობ მუ-15 დობსჯანდვოღობო სბრჯანდობობო ჯობჯვრჯვბო*. Silk Road Conferences. October 09–10. Tbilisi, Georgia, 2020. P. 24–32.
5. Переяславская Рада: как было принято решение о присоединении к России. *Російські пропагандистські ЗМІ – Риа новості*. URL: <https://ria.ru/20090118/159519656.html>
6. Українці нарешті дізналися, як насправді виглядав Мазепа (портрет). URL: <https://1plus1.ua/novyny/ukrainci-naresti-diznalis-a-k-naspravdi-vigladav-mazepa-portret>
7. Цех историков 1954-й год, Украина: 300 лет вместе с русским народом. Страницы истории. URL: <https://historyrussia.org/tsekh-istorikov/1954-j-god-ukraina-300-let-vmeste-s-russkim-narodom-2.html>
8. Російські пропагандисти зганьбилися із сюжетом про захисницю Маріуполя «Пташку». URL: <https://don-patriot.news/article/rosiyski-propagandisti-zganbilisya-iz-syuzhetom-pro-zahisnicyu-mariupolya-ptashku-foto>
9. «Петлюровці», «петлюрці», «петлюрівці», «петлюрівщина» у часі та просторі. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/3/161859/>
10. Полк «Азов» пояснив росіянам, хто є нацистами у нинішній війні. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3442290-polk-azov-poasniv-rosianam-hto-e-nacistami-u-ninisnij-vijni.html>
11. Мазепинка. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мазепинка>
12. Відзнака «Хрест бойових заслуг» – це відродження військових традицій українського народу. *Армія інформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/28/vidznaka-hrest-bojovyh-zaslug-cze-vidrozhennya-vijskovykh-tradycij-ukrayinskogo-narodu/>